

Állami beavatkozások és fejlesztői tevékenységek hatása hátrányos helyzetű roma közösségekre

Zárójelentés

(NKFIH PD_16 kiírás, projektazonosító 121058, 141443)

Kovai Cecília (Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, kovai.cecilia@krtk.hu
Társadalomtudományi Kutatóközpont kovai.cecilia@tk.hu)

A kutatás célkitűzése

A kutatás a közfoglalkoztatás és a tanoda programok hatását vizsgálta vidéki hátrányos helyzetű roma közösségekre. Kutatásban mind a közfoglalkoztatást, mind a tanodákat, mint fejlesztői tevékenységeket, olyan hatalmi mechanizmusként értelmeztem, amelyek a formális munkaerőpiacról részben kiszorult, etnikailag stigmatizált (roma) népesség szabályozását, „menedzselését” jelentik. A kutatás fő célkitűzése az volt, hogy feltárja a közfoglalkoztatás, és a helyben működő tanodák hogyan hatnak a helyi hátrányos helyzetű roma közösségek megélhetési és mobilitási stratégiáira, az osztály alapú etnikai („cigány-magyar”) viszonyok alakulására, hogyan illeszkedhetnek e közösségek mindennapjaihoz, értékeihez, illetve mely tényezők mentén alakulnak ki a nehézségek, konfliktusok a fenti programok és a roma közösség között. A kutatásban abból indultam ki, hogy mind az állami beavatkozások, mind a civil fejlesztői tevékenységek szélesebb gazdasági, társadalmi folyamatokba ágyazódnak, ezért a lokálisan megvalósuló, mindennapi működésüket azok részeként érdemes vizsgálni. Következésképpen kutatásom másik fő célkitűzése az volt, hogy bemutassa, a szélesebb gazdasági, társadalmi folyamatok, úgy mint gazdasági válság és konjunktúra, újraiparosítás, demográfiai átalakulások, munkaerőhiány stb. hogyan alakítják a helyi osztályalapú etnikai viszonyokat és ezeken keresztül fenti programok (közfoglalkoztatás és tanodák) mozgástereit. Kutatásomat kvalitatív módszerekkel, többek között etnográfiai terepmunka módszertanával végeztem hátrányos helyzetű kisvárosokban és egy faluban¹. Eredményeimet esettanulmányokban és tanulmányok formájában publikáltam, illetve konferenciákon, workshopokon adtam elő.

Empirikus eredmények

Módszertan

Kutatásom fő módszertana az etnográfiai terepmunka volt, amely főként résztvevő megfigyelést és félig strukturált interjúk készítését jelentette. A kutatás során több hónapot töltöttem a kiválasztott terepeken, valamint több mint 70 interjút készítettem (rögzített és jegyzetelt)², és 60 oldal terepnaplót írtam. A kutatás egyik jelentős eredménye magából a módszertanból származik, hiszen a közfoglalkoztatást, tanodák működését, valamint ezek szerepét a roma közösségek életében a mindennapi gyakorlatok szintjén vizsgáltam.

Anonimizálás

1 Mivel az NKFIH PD 2016-os kiírása nem tartalmazott kutatási költséget, pályázatommal csatlakoztam a Virág Tünde által vezetett a Helyi közpolitikák és marginalitás (újra) termelődése hanyatló városokban című NKFIH pályázathoz (K 119465), ennek megfelelően kutatásom terepeit falvakról kisvárosokra módosítottam, módosítási kérelmet benyújtottam, az engedélyt megkaptam.

2 A témák esetleges érzékenysége miatt több esetben nem rögzített interjúkat készítettem, a beszélgetések tartalmát, terepnaplómban írtam le.

Azokat a terepmunkám helyszíneket, amelyek esettanulmányokban külön szerepelnek anonimizáltam, mivel a résztvevő megfigyelések és interjúk során esetleg érzékeny adatok, összefüggéseket derültek ki. Az adatközlők védelme érdekében és azért, mert a záró beszámoló bizonyos részei nyilvánosságra kerülnek, a kiválasztott településeket a továbbiakban a következő néven hivatkozom: a *volt iparváros*, a *délalföldi kisváros*, valamint a *zsákfalú*.

Terepmunkák

A volt iparváros

Terepmunkám egy jelentős részét a körülbelül 24 ezer lakost számláló, volt iparvárosban végeztem, mivel ebben a városban mind a fejlesztési tevékenységek (két tanoda), mind a közfoglalkoztatás révén igen sokrétű aktivitás zajlik(zajlott). Kutatásomban a főként romák lakta szegénynegyedre koncentráltam. Több hónapos terepmunkám alatt, amelyet 2017 és 2019 között végeztem, megismerkedtem az itt élő népesség mindennapjaival, szerveződésével, megélhetési stratégiáival, legfőbb nehézségeivel, valamint a tanodák és a közfoglalkoztatás szerepével a fentiekben. A volt iparvárosban azt is kutattam, hogy szélesebb gazdasági, társadalmi folyamatok (gazdasági konjunktúra, újraiparosítás, kivándorlás, munkaerőhiány, demográfiai átalakulások) hogyan rendezi át a hátrányos helyzetű roma népesség megélhetési és társadalmi mobilitási stratégiáit, helyi társadalomban elfoglalt helyét, valamint mi a tanodák és a közfoglalkoztatás szerepe ezekben a folyamatokban. A résztvevő megfigyelés során 30-40 szegénynegyedben élő lakossal kerültem kapcsolatba, valamint megismertem a tanodák és a közfoglalkoztatás mindennapi működését.

A résztvevő megfigyelés mellett 24 interjút készítettem a tanodák munkatársaival, szülőkkel, valamint számos informálisabb jellegű beszélgetést folytattam gyerekekkel. Ebben a városban a két hátrányos helyzetű roma gyermekekkel foglalkozó tanoda, két különböző stratégiát követ. Amíg az egyik szervesen kapcsolódik a szegénynegyed közegének mindennapjaiba, addig a másik pont egy attól függetlenebb teret kíván létrehozni. Terepmunkám során ezt a két stratégiát vizsgáltam, eredményeimet esettanulmány formájában publikáltam.

A tanodák mellett a másik terepfókuszom a közfoglalkoztatás volt, amely kutatásom kezdetén még az egyik legmeghatározóbb foglalkoztatási forma volt a városban, majd 2017-től jelentősege fokozatosan csökkent. 27 interjút készítettem a közfoglalkoztatást szervezőkkel, volt és jelenlegi közfoglalkoztatottakkal, helyi szociális szövetkezetben dolgozókkal. Majd kétéves távlatban zajló terepmunkám során feltérképeztem a közfoglalkoztatás változó funkcióját a gazdasági válság és konjunktúra éveiben. Eredményeimet két (egyik társszerzős) a városról szóló angol nyelvű esettanulmányban, valamint egy a hátrányos helyzetű roma népesség megélhetési stratégiáról szóló magyar nyelvű cikkben publikáltam.

A délalföldi kisváros

A másik hosszabb távú több mint egy hónapos terepmunkámat a délalföldi körülbelül 20 ezer fős kisvárosban végeztem 2019-ben, ahol szintén a közfoglalkoztatás szerepét és egy tanoda program működését vizsgáltam az egyik városi roma szegregátumban. A volt iparvároshoz hasonlóan a tanoda program és a közfoglalkoztatás témája számos ponton fedi egymást, hiszen a tanodába járó gyerekek szülei sok esetben közfoglalkoztatottak.

A városban 33 interjút készítettem jelenlegi és volt közfoglalkoztatottakkal, tanárokkal és tanoda vezetővel, tanodában dolgozó személyzettel, szülőkkel, a helyi kisebbségi önkormányzat vezetőjével és a szegregátumban élő lakosokkal, valamint résztvevő megfigyelést végeztem, terepnaplót írtam. Résztvevő megfigyelést során a szegregátumban élő népesség megélhetési stratégiát, szerveződési módjait, értékválasztásait kutattam, valamint közfoglalkoztatás és a tanodák szerepét a fentiekben. A telepi hétköznapi megfigyelése mellett részt vettem a tanoda mindennapi életében (foglalkozások,

sportesemények, mentorálás, konzultációk, szabadidős tevékenységek), valamint jelen lehettem a Bari Shej program foglalkozásain. Ebben a városban is kutattam, hogy a szélesebb gazdasági, társadalmi folyamatok (gazdasági konjunktúra, újraiparosítás, munkaerőhiány stb) hogyan rendezi át a hátrányos helyzetű roma népesség mobilitási stratégiáit, helyi társadalomban elfoglalt helyét, valamint mi a tanodák és a közfoglalkoztatás szerepe ezekben a folyamatokban. Terepmunkám tapasztalatait egy angol nyelvű, jelenleg elbírálás alatt álló esettanulmányban, egy magyar nyelvű megjelenés alatt álló tanulmányban valamint az iparvárosi tapasztalatokkal együtt egy a hátrányos helyzetű roma népesség megélhetési stratégiáról szóló magyar nyelvű cikkben publikáltam.

A zsákfalu

A körülbelül 800 fős zsákfaluban egy hetes terepmunkát végeztem az MTA Kiválóság Program (Köz)foglalkoztatás és (im)mobilitás című projektjének keretében. A zsákfalu lakosságának körülbelül 75%-a hátrányos helyzetű roma, a falu pedig a 2010-es évek közepén a közfoglalkoztatásra épülő vidéki fejlesztések egyik minta települése volt. 22 interjút készítettem, köztük jelenlegi és volt közfoglalkoztatottakkal, jelenlegi és volt polgármesterrel, a helyi iskola igazgatójával, a jelenleg nem működő Máltai Tanoda program vezetőivel, valamint résztvevő megfigyelést végeztem. Kutatásomban azt vizsgáltam, hogy a jelenlegi gazdasági konjunktúra (közfoglalkoztatás jelentőségének csökkenése) hogyan alakítja át nem pusztán a helyi fejlesztések szerepét és működését, hanem a hátrányos helyzetű roma népesség megélhetési stratégiáit, valamint a helyi társadalmat, amelynek megszervezésében a közfoglalkoztatás kiemelt szerepet játszott. Eredményeimet egy a hátrányos helyzetű roma népesség megélhetési stratégiáról szóló magyar nyelvű cikkben publikáltam.

További terepek: Nagykanizsa, Szentés

A fentiekén kívül 2018-ban a Helyi közpolitikák és marginalitás (újra) termelődése hanyatló városokban című NKFIH kutatás keretében több hetes terepmunkát végeztem Nagykanizsán és Szentésen, azonban nem ezek a városok kerültek kiválasztásra a hosszabb terepkutatás céljára. Eredményeimet szintén a hátrányos helyzetű roma népesség megélhetési stratégiáról szóló magyar nyelvű cikkben publikáltam.

Elméleti eredmények

1. Hátrányos helyzetű, vidéki roma népesség

A kutatás fő elméleti eredménye, hogy a magyarországi hátrányos helyzetű, vidéki roma népességet olyan a nemzetközi szakirodalomokban ismert fogalmakkal értelmezi, amelyek a formális, állandó foglalkoztatásból részlegesen kiszoruló, etnikailag is stigmatizált népesség társadalmi helyzetét szélesebb gazdasági, politikai folyamatok részeként tárgyalják (Wallertsein 2000; Van der Linden 2001; Sanyal 2007; Millar 2014; Dunaway 2018). Az egyik ilyen fogalom a *munkaerő-tartaléksereg*, a másik pedig a *prekariátus*. Habár e két fogalom némileg különböző társadalomtudományi hagyományokból származik, mégis mindkettő megmutatja, hogy a formális, állandó bér munkából kiszoruló népesség társadalmi helyzete nem a kapitalista termelésbe való intergálatlanságukból fakad, hanem éppen az integráltság egy kedvezőtlen módjából. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a hátrányos helyzetű népesség megélhetési stratégiáit és az ezeket alakító állami beavatkozásokat, civil fejlesztéseket ne pusztán nemzeti keretben és roma kérdésként értelmezzük, hanem szélesebb, globális gazdasági, politikai folyamatok részeként vizsgáljuk.

Munkaerő-tartaléksereg

A kutatás szempontjából releváns munkaerő-tartaléksereg fogalom éppen arra utal, hogy a formális, állandó bér munkából történő részleges kizáródás nem a kapitalista termelésből való kizáródást jelenti, hanem azt, hogy ez a népesség sajátos módon kapcsolódik a tőkefelhalmozáshoz. E koncepció

szerint a munkaerő-tartaléksereg léte alapvető feltétele a tőke felhalmozásának, a népesség reprodukciójának költségei ugyanis nem a tőkét terhelik állandó bérezés formájában, hiszen azt a formális, állandó bért munkán kívüli munkaformák vagy különböző állami transz -ferek teszik lehetővé. A munkaerő-tartaléksereg az a népesség, akiket „hadra lehet fogni”, mikor a termelés munkaerőhiánytól szenved, de könnyen le lehet építeni válságok idején. Ez a népesség tehát a formális, állandó bért munka privilegizáltabb szegmenséből szorul ki részlegesen (Wallertsein 2000; Van der Linden 2001; Sanyal 2007; Millar 2014; Dunaway 2018; Han 2018).

A munkaerő-tartaléksereggel foglalkozó szakirodalomban hangsúlyozzák, hogy e népesség társadalmi reprodukciójának mindig van térbeli vonatkozása is (Bourgeois 2003; Waquant 2008, 2012; Millar 2018; Rajaram 2018; Petrovici et al. 2019). Magyarországi kontextusban az előbbi elsősorban általam is kutatott periférius vidéki tereket jelent, olyan településeket, ahová a bért munka expanziója csak erőteljes gazdasági konjunktúra idején ér el. (Kovács 2012; Kovai 2017; Németh 2019, Virág 2010, Ladányi-Szelényi).

A perifériszt terekbe szoruló munkaerő-tartaléksereg ugyanakkor gyakran rasszizált vagy etnicizált népesség, vagyis faji vagy etnikai hovatartozásuk igazolja előnytelen osztálypozíciójukat, míg az állandó, formális bért munka a jelöletlen fehérséggel, vagy a szintén jelöletlen többségi pozícióval kapcsolódik össze a helyi társadalmi percepciókban. A faji vagy etnikai kategóriák megszilárdítják az osztályhatárokat a viszonylag kiszámítható, állandó jövedelemmel rendelkező népesség és az abból részben vagy tartósan kiszoruló tömegek között (Quijano 2000; Wallertsein 2000; Boatca 2015; Rajaram 2018). Az osztályhelyzet rasszizálásnak/eticizálásának e globális léptékben zajló folyamata kelet-európai kontextusban elsősorban „cigánykérdésként” jelenik meg (Eremova 2012; Kovai 2017; Rajaram 2017; Szombati 2018; Grill 2018; Petrovici et al. 2019, Szalai.). Így van ez a kutatás által vizsgált vidéki terepeken is, ahol a formális, stabil foglalkoztatás inkább a többségi „magyar” pozícióhoz, míg az tartaléksereg-helyzet a cigánysághoz társul. Azonban munkaerő-tartaléksereg etnicizálásának, és betagozódásának mértéke a formális bért munka intézményébe nagyban függ az adott gazdasági ciklus adta lehetőségektől és az azokban beállt változásoktól. Kutatásomban ezért nagy hangsúlyt fektettem a gazdasági ciklusok szerepére a hátrányos helyzetű vidéki roma népesség és a részben őket célzó közfoglalkoztatás valamint civil tevékenységek (tanodák) viszonyának értelmezésében.

Prekariátus

A másik releváns fogalom a prekariátus, amely a tartaléksereg fogalmához képest némileg eltérő hangsúlyokkal ragadja meg a formális, állandó foglalkoztatásból részben kiszoruló népesség helyzetét. Ez a fogalom a munkaerő-tartaléksereg koncepcióhoz képest nagyobb hangsúlyt fektet az érintett népesség mindennapi stratégiáira, értékvilágára, amelyekre kutatásom empirikus fókuszára révén én is koncentráltam.

A prekariátus fogalma a nyugati társadalomtudományokban a neoliberalizmus térnyerésével együtt futott fel, miután a jóléti állam intézményeinek hanyatlásával és a stabil, kiszámítható életpályát kínáló foglalkoztatás visszaszorult. Prekariátus azt a népességet jelöli, akinek a stabil, állandó foglalkoztatás nem jelnet kiszámítható megélhetést és életpályát. A prekariátus koncepciója rendkívül sok kritikát kapott, amelyek beépültek a fogalom használatába (Castell 1998; Millar 2014; Munck 2013; Muehlebach-Shoshan 2012; Standing 2011; Szépe 2012, 2016; Han 2018). A prekariátus koncepciót a posztoszocialista országok tapasztalati felől is jelentős kritikák érték. Eszerint, a prekariátust nem feltétlen az állam visszavonulása, az állam által való magárahagyottság állapota jellemzi, hanem éppen az állam sajátos felügyeletének kiterjesztése a formális, stabil foglalkoztatásból kiszoruló népesség felett (Huub Van Baar 2018, Grill 2015, Rajkovic 2018). Kutatásunk szintén e kritikai irányhoz kapcsolódik, hiszen a közfoglalkoztatás, amely e népességet érintő legjelentősebb közpolitikai irány volt a 2008-as válság után, a fenti tendenciákhoz illeszthető, vagyis az állam és a tartósan prekariális helyzetben élők viszonya az állam általi felügyeletre épül. A

kritikák felhívják a figyelmet arra is, hogy a prekariátus koncepciója mindvégig jelzi a formális, állandó bér munka normatív hegemoniáját. Mindez a hétköznapi gyakorlatok szintjén azt jelenti, hogy habár a prekariátus rétegek létfenntartási stratégiákban alkalmazkodnak a formális, állandó bér munka ad hoc jelenlétéhez, mégis a „jó és normális élet”-ről alkotott elképzelések sok esetben stabil bér munkás léthez kapcsolódnak, így a mobilitási stratégiák is annak elérését célozzák (Millar 2014, Han 2018, Jansen 2015).

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy esetünkben a prekariátus helyzete többnyire összefonódik az etnicitással, vagyis a cigánysággal, míg a formális, állandó bér munka inkább az etnikailag jelöletlen „munkás” pozícióját hozza létre. A formális bér munka rendszerébe történő megkapaszkodás tehát nem pusztán a társadalmi felemelkedés legegyszerűbb formája e csoportok számára, hanem a cigányság rendkívül stigmatizáló, bántó jelentéseitől való megszabadulás esélyét is hordozza. Ez a munkaforma azonban a változó gazdasági ciklusokhoz igazodva kerül hol elérhető távolságba, hol elérhetetlen messzeségbe e népesség számára, ami alapvetően határozza meg e rétegek mobilitási lehetőségeit. A kutatás egyik fontos eredménye, hogy esettanulmányaimban megmutatom a fenti aspirációk és a prekariátus helyzethez történő alkalmazkodás feszültségeit, mind a közfoglalkoztatás, mind a tanodák mindennapjaiban.

Kutatásomból megjelent publikációk erre a két koncepcióra épültek.

2. Közfoglalkoztatás/workfare

A fentiek értelmében a közfoglalkoztatást az etnicizált munkaerő-tartaléksereget/prekariátust érintő állami beavatkozásként értelmeztem, amely illeszkedik a workfare típusú szociálpolitikák nemzetközi trendjébe. A közfoglalkoztatást a 2008-as gazdasági világválságra adott közpolitikai válasznak tekintettem, mivel válság következtében a vidéki roma munkaerő-tartaléksereg radikálisabban szorult ki a formális, állandó bér munkából. Ez a kirekesztődés vidéki periférius terekben osztály alapú etnikai feszültségként jelent meg. A közfoglalkoztatás egyszerre volt hivatott kezelni a munkanélküliség problémáját, valamint helyi osztály alapú etnikai feszültségeket. Habár a közfoglalkoztatásban részt vevő népesség belülről tagolt, mégis elmondható, hogy e népesség körében felülreprezentált az alacsony végzettségű, kistelepülésen élő, formális foglalkoztatottságból tartósan kieső cigányság. Kutatásomban nagyban építettem a hazai közfoglalkoztatást vizsgáló kutatók értelmezéseire, amely szerint az a szociálpolitikában egyfajta részben neoliberális, részben neokonzervatív fordulatot jelent, vagyis a jóléti (*welfare*) szolgáltatásokat munkakényszeren alapuló (*workfare*) szabályozás váltja (Asztalos Morell 2014 Csoba 2010; Scharle 2011; Szőke 2015; Virág és Zolnay 2010).

Ugyanakkor kutatásaimban a fenti workfare elméleteket az antropológiai fejlesztéskritika eredményeivel egészítettem ki, mely szerint, egy közpolitika megvalósulásának mikéntje nem vezethető le pusztán magából a közpolitikából, hiszen a helyi aktorok folyamatosan újraértelmezik azt (Mosse 2005, Ferguson 2015). Habár a közfoglalkoztatás közpolitikája magában hordozza a társadalmi egyenlőtlenségek (osztály és etnikai) újratermelődésének veszélyét, az adott lokalitásokban, éppen a helyi szereplők értelmezései által, a közfoglalkoztatás egyfajta társadalmi integrációs erővel is bírhat. A kutatás egyik fontos elméleti eredménye tehát, hogy a workfare típusú szociálpolitika kritikai értelmezését kiegészítettem antropológiai fejlesztés kritika személetével. Egy angol és egy magyar esettanulmányban megmutattam az iparvárosban működő közfoglalkoztatás fenti működését (Kovai 2019, 2020).

Kutatásom másik eredménye abból fakad, hogy nyomon követhetem a közfoglalkoztatás funkciójának változásait az gazdasági konjunktúra erősödésével. Az általam vizsgált terepeken a közfoglalkoztatás helyi funkciója, és szerepe a hátrányos helyzetű vidéki roma népesség megélhetési stratégiáiban átalakult a gazdasági konjunktúra (újraiparosítás, munkaerőhiány) következtében. A kutatás eredménye, hogy a munkaerő-tartaléksereg koncepciójának használatával megmutatja, e népesség hogyan tagozódik be a formális, állandó bér munka alsóbb szegmenseibe konjunktúra

idején, ez milyen társadalmi mobilitási lehetőségeket jelent és melyek a korlátai, valamint a közfoglalkoztatás hogyan illeszkedik az új helyzethez történő alkalmazkodási stratégiáikba. A fentieket egyrészt egy társszerzős tanulmányban mutatom be, amely a terepeink tapasztalataira épül, másrészt egyik kisváros empíriáit feldolgozó esettanulmányban ismertetem (Kovai 2019, 2020).

3. Fejlesztések: tanodák

Kutatásom egyik fő eredménye, hogy a tanoda programok működésének értelmezéséhez a nemzetközi fejlesztéseket vizsgáló kritikai irodalom alapvetéseit használom. Fő állításuk, hogy a fejlesztői tevékenységek maguk is részei annak az egyenlőtlenségeket termelő struktúrának, amely a fejlesztendő csoportok előnytelen helyzetét létrehozzák. Ez nem is lehetne másként, hiszen működésük ellehetetlenülne, ha nem illeszkednének a létező társadalmi, gazdasági, politikai erőviszonyok feltételeihez. Ugyanakkor e kritikák azt is hangsúlyozzák, hogy a strukturális kényszerek hatásai nagyban múlnak az aktorok (fejlesztők, célcsoport stb.) egyeztetési és értelmezési folyamatain a projekt megvalósítása során (Ferguson 1994, 2015, Mitchell 2002, Escobar 1995, Mosse 2005, Elyachar 2005, Annis 2005). A tanodákról szóló esettanulmányaimban azt vizsgáltam, hogy a fejlesztői projektek résztvevői az adott lokális környezetben hogyan próbálják kezelni azt az ellentmondást, amely a fennálló strukturális feltételekhez történő kényszerű igazodás és azok hatásának megváltoztatására irányuló fejlesztői tevékenység között feszül (Kovai 2020, 2021).

A fentiekkel összefüggésben a kutatás másik jelentős eredménye, hogy a tanodák „sikerességének” meghatározása új értelmezése keretbe kerül, amely nagyban segítheti e fejlesztéseket végzők rendkívül megterhelő munkáját. Terepmunkáim során, majd azokat feldolgozó tanulmányaimban a nemzetközi antropológiai fejlesztéskritika egyik meghatározó alakjának David Mosse elméletét használtam, aki jelentősen újraértelmezi a „siker” fogalmát. David Mosse (2005) szerint nem pusztán a közpolitikán, vagy a fejlesztést irányító „policy”-n múlik a fejlesztői programok megvalósulásának mikéntje, hiszen az folyamatos megvitatás alatt áll. A szereplők a saját társadalmi pozícióikból fakadó érdekeik szerint alakítják a policy eredeti célkitűzéseit: sok esetben ignorálják, ellenállnak neki, taktikusan használják, nem hivatalos célokat követnek a hivatalosak helyett. A programok mindennapi gyakorlatai során különböző érdekeket, szempontokat, diskurzusokat kell összeegyeztetni. A fejlesztés valójában ezen összeegyeztetések folyamata. Programvezetők, szakemberek, projektmunkások csak akkor képesek befolyást gyakorolni, ha a javaslataik, elképzeléseik lefordíthatók az érintettek vagy bármely résztvevő saját szándékaira, céljaira, ambícióira. Az igazi kérdés tehát Mosse szerint nem az, hogy a policy sikeres programot tesz-e lehetővé, hanem az, hogy hogyan termelődik a „siker” a megvalósulás során. A „siker” akkor következik be, ha a szereplők találnak egy domináns, működő interpretációt, amely a projektet értelemmel ruhazza fel számukra (Mosse 2005) (vö Kovai 2020).

Mindezzel összefüggésben a hagyományos fejlesztés kritika másik fontos alapvetése, amelyet követünk, hogy a fejlesztői tevékenység kutatása nem összekeverendő sem a tevékenységet végzők kritikájával, sem a programok hatásvizsgálatával. Program vezetők, projekt menedzserek, szakmai vezetők, különböző szinteken tevékenykedő bürokraták, szociális szakemberek, mind-mind fontos aktorai a fejlesztői tevékenységeknek, ám mozgástereiket, szándékaikat, értékeiket erőteljesen alakítja az a közvetlen és szélesebb társadalmi kontextus, amelybe tevékenységük ágyazódik (Annis 2005; Ferguson 1994, 2015; Mosse 2005; Mitchell 2002)

Következésképpen Tanodaprogramok működését vizsgáló tanulmányaimban sem pusztán az a kérdésem, hogy a programok közpolitikai beágyazottsága hogyan hat a programok mozgástereire, és azok mennyire híven követik az eredeti közpolitika céljait, hanem az is, hogy lokális szinten hogyan zajlik ez az egyeztetési folyamat, hogyan lesznek összehangolhatóak a különböző résztvevők (a célcsoport: gyerekek, szülők, projekt dolgozók, helyi oktatási rendszer szereplői stb) érdekei, értékei és ambíciói. Összességében tehát esettanulmányaimban azt vizsgáltam, hogy milyen strukturális kényszerek befolyásolják a programok helyi megvalósulását, a programok egyeztetési folyamatait,

valamint ezek az egyeztetési folyamatok hogyan tudják esetenként kijátszani, felülírni az őket meghatározó strukturális adottságokat (vö Kovai 2020, 2021(megjelenés alatt)).

A fenti megközelítés szándékaim szerint segíthet abban, hogy a hátrányos helyzetű csoportok fejlesztéseivel foglalkozó szakemberek saját munkájukat szélesebb keretben értelmezzék vagyis, ne pusztán saját egyéni erőfeszítéseiktől várják a strukturális problémák megoldását, amely nyilvánvalóan elvégezhetetlen feladat.

Disszemináció és tudástranszfer

Publikációk

A kutatás során keletkezett publikációkat az MTMT adatbázisában rögzítettem, valamint az NKFI-EPR rendszerben is feltüntettem. Ezeken kívül:

Elfogadott tanulmány megjelenés alatt

Kovai C.-Szőke A. (2021): A „siker kovácsai”: Biztos Kezdet gyermekházak és tanodák intézményesülésének dilemmái. *Tér és Társadalom*. 35/4. (megjelenés alatt)

Beadott tanulmány elbírálás alatt

Kovai C.(2022?): *Constraints of Social Mobility: Difficulties of Social Mobility in Rural Hungarian Roma Communities*. *Intersections*. *East European Journal of Society and Politics*. 7/3.

A projekt munkatervében egy hazai és egy nemzetközi publikáció benyújtását, valamint egy monográfia előkészítését vállaltam. Publikációim azonban a kutatás tapasztalatainak fényében módosultak, ugyanis a monográfiát két okból nem tartottam megfelelőnek sem a tudományos, sem a szakértői disszemináció szempontjából: egyrészt terepeim nem illeszthetők egy átfogó keretbe, amely a monográfia műfaji követelménye lenne, másrészt pedig mind a tudományos, mind a szakértői disszemináció szempontjából hatékonyabb nemzetközi és hazai folyóiratokban tanulmányok formájában publikálni eredményeimet. A kutatás keretében ezért 3 magyar nyelvű (ebből 2 társszerzős), 2 angol nyelvű (ebből 1 társszerzős) publikáció jelent meg. Továbbá egy angol nyelvű kézirat elbírálás alatt van, egy magyar nyelvű (társszerzős) tanulmány pedig megjelenés alatt áll.

Konferencia-előadások, workshopok, kerekasztal-beszélgetések

A projekt munkatervében két magyar és két nemzetközi konferencián tartott előadást vállaltam. Összesen végül két magyar és négy nemzetközi konferencián adtam elő, egy magyar workshopon és egy magyar nyelvű kerekasztal beszélgetésen vettem részt, ezzel felülteljesítve a vállalásokat. A megtartott előadások a következők:

Kovai Cecília: *Ethnicity as an instrument for social and economical reproduction in Hungarian small towns*. European Association of Social Anthropologists (EASA). 15th EASA Biennial Conference: *Staying, Moving, Settling*. Sockholm, 2018. augusztus 14-17.

Kovai Cecília: *Gondoskodás, függőség, védelem: etnikai -és osztályviszonyok, valamint helyi fejlesztések szerepe kisvárosi szegénynegyedekben*. Helyi közpolitikák és marginalitás (újra)termelődése hanyatló városokban. Workshop, KRTK, Budapest, 2018. november 12.

Kovai Cecília: *Hope for normal life: value, care, endurance in poor neighbourhood in a Shrinking City in Hungary* (társelőadó: Pulay Gergely) IUAES 2019 Inter-Congress "World Solidarities". Miczkievicz University, Poznan 2019. augusztus 27-31.

Kovai Cecília: *A közfoglalkoztatás szerepe a hátrányos helyzetű roma népesség körében a válság után*. „A munka a XXI. században” Magyar Szociológiai Társaság éves konferenciája és Közgyűlése Budapest, 2019. október 24-26.

Virág Tünde-Kovai Cecília: *How to keep control?* CATference, Belgrád, 2019. 09. 26.

Kovai Cecília: *Labour Coercion during Crisis and Conjunction: Lessons from Rural Hungary between 2008 and 2018.*(társelőadó: Vigvári András) WORCK Conference 1. Reconceptualizing Wage Labour from a Long-Term and Trans-Regional Perspective. Budapest CEU, online 2020. 09. 16-19.

Kovai Cecília: *Munkaerő-tartaléksereg és a tanodák szerepe.* Munkás (k)uta(táso)k a tervgazdálkodástól a vadkapitalizmusig. Társadalomtudományi Kutatóközpont. Budapest, 2020. 12. 3-4.

Túl a Tudományon?-A kritikai kutatások szakpolitikai haszna. Kerekasztal beszélgetés. Munkás (k)uta(táso)k a tervgazdálkodástól a vadkapitalizmusig. Társadalomtudományi Kutatóközpont. Budapest, 2020. 12. 3-4.

Oktatás

A magyarországi cigányság értelmezési lehetőségei címmel 2020 őszi félévében kurzus tartottam a Társadalom Elméleti Kollégiumban. A féléves kurzus során áttekintettük a magyarországi cigányság helyzetét, valamint azokat a társadalomtudományos elméleteket, amelyekkel a Kelet-közép európai cigányságot az elérhető szakirodalmak értelmezik. A fentiek mellett a kurzus a különböző szakpolitikai és fejlesztési megközelítéseket is tárgyalta, többek között saját kutatási eredményeimet is megosztottam.

Tréningek

2019 decemberében megívott társelőadóként cigányság témájában érzékenyítő tréninget tartottam az Országos-Rabbiképző-Zsidó Egyetem (OR-ZSE) szociálismunkás szakos hallgatóinak.

2019 márciusában Magyar Református Egyház Cigány missziójának képzésén tartottam két napos tréninget Neumann Eszter szociodramatistával.

2021 tavaszi félévében érzékenyítő tréninget tartottam, meghívott társtrénerként *Másság kezelése* címmel az ELTE szociálismunkás szakos hallgatóinak.

A tréningeken kutatási tapasztalattal és értelmezéseimmel igyekeztem segíteni a leendő szociálismunkásokat, illetve cigány misszióval foglalkozók szakmai felkészültségét.

Szakmai hálózatépítés és -fenntartás

Az eredmények disszeminációjára a konferencia-részvételeken túl, kezdeményező módon is hangsúlyt helyeztem. A 2008 utáni közfoglalkozásról Czirfusz Mártonnal (KRTK) és Csoba Judittal (Debreceni Egyetem) a Magyar Szociológiai Társaság 2019. évi vándorgyűlésére szerveztünk szekciót, amelyben öt előadó öt különböző szempontból vizsgálta a közfoglalkoztatás helyzetét.

Budapest, 2021 november 12.